

اپیدمیولوژی و کنترل بیماری‌های شایع در ایران

دکتر فریدون عزیزی

دکتر حسین حاتمی دکتر محسن جانقربانی

پاروشنده علوم غدد درون ریز و متابولیسم
دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی - درمانی شهید بهشتی

چاپ اول: ۱۳۸۵

چاپ دوم: ۱۳۸۶

چاپ سوم: ۱۳۸۷

چاپ چهارم: ۱۳۸۸

چاپ پنجم: ۱۳۸۹

چاپ ششم: ۱۳۹۰

چاپ هفتم: ۱۳۹۱

چاپ هشتم: ۱۳۹۲

چاپ نهم: ۱۳۹۳

چاپ دهم: ۱۳۹۴

- شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۲۰۹-۲۴۸-۹
 شماره کتابشناسی ملی : ۲۸۱۸۵۷۲
 عنوان و نام پدیدآور : اپیدمیولوژی و کنترل بیماریهای شایع در ایران / تألیف فریدون عزیزی، حسین حاتمی، محسن جانقربانی؛ ویراستار نازنین مصلحی.
 وضعیت ویراست : ویراست ۴.
 مشخصات نشر : تهران: انتشارات خسروی؛ دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی شهید بهشتی، پژوهشکده علوم غدد درون ریز و متابولیسم، ۱۳۹۶.
 مشخصات ناشری : ۱۵۱۲ ص.؛ مصور، جنول، نمودار.
 یادداشت : کتابنامه.
 یادداشت : نامه.
 موضوع : همه گیرشناسی -- ایران
 موضوع : Epidemiology -- Iran
 موضوع : بیماری های واگیر -- ایران
 موضوع : Communicable diseases -- Iran
 رده بندی دیویی : ۶۱۴/۳۰۹۵۵
 رده بندی کنگره : RA۶۵۰/۷ / ۴۹۹۶
 سرشناسه : عزیزی، فریدون، ۱۳۲۱ -
 - افروز -
 شناسه افزوده : جانقربانی، محسن، ۱۳۲۹ -
 حاتمی، حسین، ۱۳۳۱ -
 شناسه اثر : مصلحی، نازنین، ویراستار
 رده : دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی شهید بهشتی، پژوهشکده علوم غدد درون ریز و متابولیسم

عنوان : اپیدمیولوژی و کنترل بیماریهای شایع در ایران
 تألیف : دکتر فریدون عزیزی، دکتر حسین حاتمی، دکتر محسن جانقربانی و همکاران
 ویراستار : دکتر نازنین مصلحی
 ناشر : انتشارات خسروی با همکاری پژوهشکده علوم غدد درون ریز و متابولیسم، دانشگاه شهید بهشتی
 قطع : وزیری
 ویرایش : یکم
 نوبت چاپ : اول ۱۳۹۶
 تیراژ : ۱۰۰۰
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۲۰۹-۲۴۸-۹
 قیمت : ۷۵۰۰۰ تومان

این کتاب با حمایت مالی پژوهشکده علوم غدد درون ریز و متابولیسم چاپ شده است.

انتشارات خسروی:

خیابان انقلاب، بین خیابان وصال و قدس، کوچه اسکو، پلاک ۲۳، واحد ۵
 تلفن: ۶۶۴۹۰۷۱۹-۶۶۴۹۰۷۲۰-۶۶۴۹۱۰۲۹ فاکس: ۶۶۴۸۰۶۴۸-۶۶۹۵۰

بسم الله الرحمن الرحيم

الذی علم بالقلم علم الانسان ما لم يعلم

حمد و سپاس پروردگار متعال و منشا نور، معرفت و علم که بر ملت ایران منت نهاد و با رهنمودهای حکیمانه امام راحل (ره) این موقعیت را برای ملت عزیز ایران فراهم کرد که خود را از بندهای اسارت به ویژه وابستگی فرهنگی برهانند و با اتکا به ذات لایزال الهی در راه اعتلای علم، قطع وابستگی و کسب استقلال واقعی تلاش نمایند.

در دهه ۶۰ هنگام طراحی برنامه‌های آموزشی دانشکده پزشکی در گروه پزشکی شورای عالی برنامه‌ریزی "اپیدمیولوژی بیماری‌های شایع در ایران" یکی از دروس دوران بالینی در نظر گرفته شد تا دانشجویان با خصوصیات بیماری‌های عمده کشور و برنامه ریزی‌های کشوری آشنا شوند. از آنجا که کتاب مناسبی که کلیه فصلهای این درس را شامل شود موجود نبود، گروه پزشکی شورای عالی برنامه‌ریزی که ریاست آن به عهده یکی از مولفین این کتاب بود، با استمداد از اساتید دانشگاه‌ها، کتابی تدوین نمود که تعریف، علل، بیماری، وضعیت انتشار بیماری و اهمیت آن در جهان، وضعیت بیماری در ایران و اطلاعات موجود و برنامه‌های کشور مرتبط با بیماری مورد نظر و در نهایت روش‌های پیشگیری و کنترل هر بیماری را شامل شود. ویرایش اول کتاب در سال ۱۳۷۹ و ویرایش دوم آن در سال ۱۳۸۹ منتشر و به دفعات تجدید چاپ گردیده است. این کتاب می‌تواند برای کلیه اعضای هیئت علمی و دانشجویان گروه‌های مختلف آموزشی دانشگاه‌های علوم پزشکی و پزشکان، متخصصان به‌دست، مدیران، پرستاران و صاحبان سایر حرف گروه پزشکی مورد استفاده قرار گیرد.

زمانی که سر فصل دروس توسط گروه پرسش، شورای عالی انقلاب فرهنگی تعیین شد، در گستره شیوع بیماریها در ایران هیچگونه اطلاعی که بر پژوهش علمی استوار باشد در دسترس نبود. پس از گذشت بیش از سه دهه بررسی‌های متعدد اپیدمیولوژی در کشور در زمینه‌های مختلف بیماری‌ها انجام شده و برنامه‌های کشوری متعددی توسط وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی تنظیم گردیده و راهنما و توصیه‌نامه‌های زیرسی توسط انجمن‌های علمی پزشکی و وزارت متبوع منتشر شده است و با گذشت زمان و کنترل برخی از بیماریهای شایع، سایر امراض و مشکلات بهداشتی درمانی در اولویت قرار گرفته‌اند. بنابراین، مطالب ویرایش چهارم کتاب به طور کامل بازنگری شده و مباحث جدیدی به آن اضافه شده است تا با کیفیت بالاتری جوابگوی نیازهای فعلی باشد.

اگرچه عصر بیماری‌های عفونی هنوز سپری نشده است، توجه خاص به مدارهای سلامت جهانی بهداشت، در مورد بیماریهای غیرواگیر که علل اصلی از کار افتادگی و مرگ انسان‌ها است، ضروری به‌نظر می‌رسد. نکات مهم در این رهنمودها، عبارتند از:

۱. سالانه ده میلیون کودک کمتر از ده ساله به علت ناتوانی‌های نظام سلامت بسیاری از کشورها تلف می‌شوند.
۲. بیماری‌های قلبی عروقی به عنوان شایعترین علل مرگ در سطح جهان مطرح می‌باشند و بخش عمده آنها با رعایت رژیم غذایی سالم، فعالیتهای ورزشی منظم و خودداری از استعمال دخانیات، قابل پیشگیری است.
۳. افزایش امید به زندگی و به تبع آن پیر شدن جمعیت‌ها، موجب افزایش میزان موارد سرطان و بیماری‌های قلبی شده است و این معضل در کشورهای در حال توسعه از اهمیت بیشتری برخوردار است.
۴. سرطان ریه، شایعترین سرطان در سطح جهان می‌باشد و بسیاری از موارد آن ریشه در استعمال دخانیات دارد.

۵. سالانه بیش از نیم میلیون نفر از زنان باردار، قربانی عوارض قابل پیشگیری دوران بارداری می‌شوند.
 ۶. معضلات روانی نظیر افسردگی، جزو بیست علت اصلی ناتوانی در سطح جهان طبقه بندی می‌شوند و علیرغم اینکه حدود ۱۲۰ میلیون نفر دچار افسردگی هستند، فقط تعداد کمی از آنان از خدمات پزشکی برخوردار می‌باشند.
 ۷. کاهش شنوایی و اختلالات بینایی و روانی به عنوان شایعترین علل ناتوانی انسان‌ها در سطح جهان طبقه بندی می‌شوند.
 ۸. آسیب‌های ناشی از حوادث ترافیکی رو به افزایش است و تخمین زده می‌شود از مقام دهم علل مرگ در سال ۲۰۰۴ به مقام پنجم در سال ۲۰۳۰ ارتقاء یابد.
 ۹. کمبود تغذیه‌ای به عنوان حداقل ۳۰٪ عوامل زمینه ساز موارد مرگ در کودکان کمتر از پنج ساله مطرح می‌باشد.
 ۱۰. فاجعه‌های سازه‌ای در بسیاری از کشورهای جهان و به ویژه، عراق و سوریه و بحران آوارگی در شمال نیجر به باعث نابودی سالانه‌های اجتماعی - اقتصادی و بهداشتی شده، سیاست‌های کنترلی رو به پیشرفت بیماری‌ها را متوقف کرده و سیاست‌های مرتبط با حفظ و ارتقاء سلامت را در ابعاد جسمی، روانی، اجتماعی و معنوی، متوقف نموده و حتی به عقب رانده است.
- خوشبختانه در ویراست کنونی کتاب «توجه به معضلات بهداشتی فعلی جهان و با عنایت به نگرانی‌های سازمان جهانی بهداشت به کلیه موارد فوق پرداخته شد و علاوه بر بازنگری مطالب مندرج در چاپ سوم، توفیق افزودن چند مبحث جدید نیز حاصل گردیده که امید است نظر اساتید محترم این سیوری بیمارها در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور را تامین نموده، برای دانشجویان عزیزمان مفید واقع شود.
- مولفان از تلاش‌ها و زحمات خانم دکتر نازنین مصححی که در این ویراستاری، تصحیح و صفحه‌بندی کتاب کوشش شایانی داشته است، سپاسگزار می‌کنند.
- در انتها، نام و یاد اساتید محترم، آقای دکتر احمد سیادت، خانم شتر شمس وزیری، را که بدرد حیات گفته‌اند، گرمی میداریم. روحشان شاد و قرین آرامش باد.
- ضمن تشکر از کلیه اساتیدی که در تهیه این کتاب همکاری‌های صمیمانه داشته‌اند از خوانندگان گرمی، درخواست می‌شود که کاستی‌ها را با نظر اغماض بنگرند، انتقادات و نظرات خود را در اختیار نگارندگان قرار دهند و با بهره گیری از اطلاعات کسب شده، قدمی در راه حفظ و ارتقاء سلامتی انسان‌ها بردارند. عنایات الهی شامل حال همه باشد.

ربنا تقبل منا انک انت السميع العليم، و تب علینا انک انت التواب الرحیم

دکتر فریدون عزیزی

دکتر حسین حاتمی و دکتر محسن جانقربانی

فهرست مطالب

دفتر اول: اپیدمیولوژی و کنترل بیماری‌های غیر قابل انتقال

شماره	موضوع	اسم پزشک	شماره	موضوع	اسم پزشک
۱۱	کلیات بیماری‌های غیر قابل انتقال		۱۱	خشک اول	
۱۳	مقدمه‌ای بر اپیدمیولوژی بیماری‌های غیر قابل انتقال	دکتر فریدون عزیزی، دکتر داوود خلیلی، دکتر علی صادقی حسن آبادی	۱۳	گفتار ۱	
۳۰	مفاهیم و کاربردهای مدل‌سازی در سلامت	دکتر علی اکبر حق دوست	۳۰	گفتار ۲	
۳۵	بار بیماری‌ها در ایران	دکتر فرشاد فرزادفر	۳۵	گفتار ۳	
۶۵	بیماری‌های قلبی - عروقی		۶۵	خشک دوم	
۶۷	آترواسکروز قلبی	دکتر مجید ملکی، دکتر امید شافع	۶۷	گفتار ۴	
۸۷	آترواسکروز عروق مغزی	دکتر فرهاد شیخ الاسلامی	۸۷	گفتار ۵	
۱۰۰	پر فشاری خون	دکتر علیرضا خسروی، دکتر نضال صرافزادگان، دکتر فریدون نوحی	۱۰۰	گفتار ۶	
۱۱۱	بیماری‌های غده درونی		۱۱۱	خشک سوم	
۱۱۳	دیابت	دکتر داوود خلیلی، دکتر فریدون عزیزی، دکتر حسین	۱۱۳	گفتار ۷	
۱۴۱	دیابت و روزه داری	دکتر حسین دلشاد، دکتر فریدون عزیزی	۱۴۱	گفتار ۸	
۱۵۵	چاقی	دکتر پرویز میران، دکتر فریدون عزیزی، دکتر فرهاد حسین پناه، دکتر مجید ولی‌زاده	۱۵۵	گفتار ۹	
۱۷۰	اختلال‌های چربی‌های خون	دکتر فریدون عزیزی، دکتر عطیه آموزگار، دکتر هنگامه عبدی	۱۷۰	گفتار ۱۰	
۱۹۲	استئوپروز	دکتر باقر لاریجانی، دکتر حمیدرضا آقایی میبدی	۱۹۲	گفتار ۱۱	
۲۱۳	سندرم تخمدان پلی کیستیک	دکتر فهیمه رضائی تهرانی	۲۱۳	گفتار ۱۲	
۲۴۰	اختلال‌های ناشی از کمبود	دکتر حسین دلشاد، دکتر فریدون عزیزی، دکتر نازنین مصلحی	۲۴۰	گفتار ۱۳	
۲۶۳	کم کاری مادرزادی تیروئید	دکتر حسین دلشاد	۲۶۳	گفتار ۱۴	
۲۸۱	بیماری‌های دستگاه گوارش		۲۸۱	خشک چهارم	
۲۸۳	زخم‌های پپتیک	دکتر محمدرضا زالی، دکتر محسن نوروزی نیا، دکتر حمید محقق شلمانی	۲۸۳	گفتار ۱۵	
۳۰۷	بیماری‌های التهابی روده	دکتر محمدرضا زالی، دکتر محسن نوروزی نیا	۳۰۷	گفتار ۱۶	
۳۲۶	بیماری سلیاک	دکتر رامین شاکری، دکتر بیژن شهبازخانی، دکتر رضا ملک‌زاده	۳۲۶	گفتار ۱۷	
۳۴۴	کبد جرب غیر الکلی	دکتر پیمان ادیبی	۳۴۴	گفتار ۱۸	

۳۵۲	دکتر پیمان ادیبی	اختلال‌های عملکردی دستگاه گوارش	گفتار ۱۹
۳۶۱		بیماری‌های دستگاه عصبی	بخش پنجم
۳۶۳	دکتر محسن جانقربانی، دکتر ناهید بلادی مقدم	آلزایمر	گفتار ۲۰
۳۷۶	دکتر محسن جانقربانی، دکتر ناهید بلادی مقدم	پارکینسون	گفتار ۲۱
۳۸۴	دکتر محسن جانقربانی، دکتر ناهید بلادی مقدم	اسکلروز منتشر	گفتار ۲۲
۴۰۰	دکتر محسن جانقربانی، دکتر ناهید بلادی مقدم	صرع	گفتار ۲۳
۴۱۰	دکتر محسن جانقربانی، دکتر ناهید بلادی مقدم	میگرن و سایر سردردها	گفتار ۲۴
۴۲۱		سرطان‌ها	بخش ششم
۴۲۳	دکتر ابوالحسن ندیم، دکتر مهدی نورایی، دکتر محمدعلی محقی	میوما، بیولوز، سرطان‌ها	گفتار ۲۵
۴۴۵	دکتر محسن جانقربانی	سرطان	گفتار ۲۶
۴۶۴	دکتر اسماعیل اکبری، دکتر مریم خیام زاده، دکتر گوهر محمدی	سرطان پستان	گفتار ۲۷
۴۸۳	دکتر رضا ملک‌زاده، دکتر غلامرضا روشندل	سرطان مری	گفتار ۲۸
۵۰۲	دکتر رضا ملک‌زاده، دکتر رامین شاکری	سرطان معده	گفتار ۲۹
۵۱۶	دکتر محسن جانقربانی	سرطان کولون و رکتوم	گفتار ۳۰
۵۲۹	دکتر ناصر سیمفروش، دکتر مهدی دادپور	سرطان پروستات	گفتار ۳۱
۵۳۳	دکتر ناصر شاکری، دکتر محسن جانقربانی	سرطان مثانه	گفتار ۳۲
۵۴۵	دکتر علیرضا خاتم، دکتر نساء آقا زاده، دکتر یحیی دولتی	سرطان پوست	گفتار ۳۳
۵۵۷	دکتر محسن جانقربانی	سرطان دهانه‌ی رحم	گفتار ۳۴
۵۷۵		بیماری‌های روانی	بخش هفتم
۵۷۷	دکتر احمدعلی نوربالا	اختلال افسردگی	گفتار ۳۵
۵۹۷	دکتر احمدعلی نوربالا	دیگر اختلال‌های روانی	گفتار ۳۶
۶۱۸	دکتر آفرین رحیمی موقر	اعتیاد	گفتار ۳۷
۶۴۹		بیماری‌های دیگر	بخش هشتم
۶۵۱	دکتر محمد رضا مسجدی	آسم	گفتار ۳۸
۶۸۷	دکتر حسن ابوالقاسمی، دکتر ثمین علوی	تالاسمی	گفتار ۳۹
۷۰۰	دکتر حسن ابوالقاسمی، دکتر ثمین علوی	فقر آهن و کم‌خونی فقر آهن	گفتار ۴۰

گفتار ۴۱	سوء تغذیه در کودکان زیر ۵ سال	دکتر ناصر کلانتری، مینا اسماعیلی، دکتر عصمت ناصری	۷۱۲
گفتار ۴۲	سنگ‌های دستگاه ادراری	دکتر عباس بصیری، دکتر مریم طاهری	۷۴۲
گفتار ۴۳	پوسیدگی دندان	دکتر شاهرخ قیصری	۷۶۲
گفتار ۴۴	ناهنجاری‌های مادرزادی	دکتر سعید دستگیری	۷۷۸
گفتار ۴۵	عوارض طبی سلاح‌های شیمیایی	دکتر فریدون عزیزی، دکتر محمد قاسمی برومند، دکتر پرویز طوسی، دکتر رضا محمود رباطی، دکتر فهیمه عبداللهی مجد	۷۸۵
گفتار ۴۶	مسمومیت‌ها و سوانح	دکتر حمید سوری	۸۱۹
دفتر دوم: اپیدمیولوژی و کنترل بیماری‌های قابل انتقال			
بخش نهم	کنترل بیماری‌های قابل انتقال		۸۵۱
گفتار ۴۷	اصول، مبانی و کلیات اپیدمیولوژی بیماری‌های عفونی	دکتر حسین حاتمی	۸۵۳
گفتار ۴۸	اصول و مبانی نوین بیماری‌های عفونی و بیماری‌ها	دکتر حسین حاتمی	۹۱۸
بخش دهم	عفونت‌های دستگاه گوارش		۹۴۷
گفتار ۴۹	عفونت‌های سالمونلایی	دکتر نوشنگ ساغری	۹۴۹
گفتار ۵۰	شیگلوز	دکتر منصور رضوی، دکتر حسین حاتمی	۹۶۳
گفتار ۵۱	ژیاردیاز	دکتر حسین حاتمی	۹۷۵
گفتار ۵۲	آمیبیاز	دکتر حسین حاتمی	۹۸۳
گفتار ۵۳	بیماری‌های حاصل از کرم‌ها	دکتر محمدرضا ناصری	۹۹۳
گفتار ۵۴	توکسوپلاسموز	دکتر محمدعلی حیدری	۱۰۲۵
گفتار ۵۵	وبا (کلرا)	دکتر حسین حاتمی، دکتر حاج سیدجوادی	۱۰۳۵
بخش یازدهم	عفونت‌های دستگاه تنفسی		۱۰۷۹
گفتار ۵۶	عفونت‌های استرپتوککی ناشی از گروه A	دکتر سید احمد سیادت، فرح صابونی	۱۰۸۱
گفتار ۵۷	عفونت‌های مننگوکوکی	دکتر حسین حاتمی، دکتر محمدرضا عباس زاده	۱۰۹۲
گفتار ۵۸	آنفلوانزا	دکتر طلعت مختاری آزاد، دکتر فرهاد رضایی	۱۱۰۶
بخش دوازدهم	بیماری‌های دارای ناقل یا مخزن		۱۱۳۱
گفتار ۵۹	مالاریا	دکتر منصور معتبر	۱۱۳۳

گفتار ۶۰	تب مالت	دکتر علی اصغر کلاهی	۱۱۶۰
گفتار ۶۱	هاری	دکتر احمد فیاض، دکتر علیرضا غلامی	۱۱۷۴
بخش سیزدهم	بیماری های مقاربتی		۱۲۰۱
گفتار ۶۲	مقدمه ای بر اپیدمیولوژی و کنترل بیماری های مقاربتی	دکتر حسین حاتمی	۱۲۰۳
گفتار ۶۳	سیفیلیس	دکتر حسین حاتمی، دکتر ناصر سیم فروش	۱۲۱۰
گفتار ۶۴	سوزاک	دکتر حسین حاتمی، دکتر علی رازی	۱۲۲۱
گفتار ۶۵	عفونت های ناشی از ویروس هرپس سیمپلکس	دکتر حسین حاتمی، دکتر مریم حاتمی	۱۲۳۰
گفتار ۶۶	دیگر بیماری های مقاربتی	دکتر حسین حاتمی، دکتر مریم حاتمی	۱۲۳۸
گفتار ۶۷	ایدز	دکتر حسین حاتمی	۱۲۴۹
بخش چهاردهم	بیماری های مزمن		۱۲۷۹
گفتار ۶۸	سل	دکتر علی اکبر ولایتی	۱۲۸۱
گفتار ۶۹	جذام	دکتر حسین حاتمی، دکتر مهشید ناصحی، دکتر یحیی دولتی	۱۳۰۳
بخش پانزدهم	بیماری های قابل پیشگیری به روش واکسن		۱۳۳۱
گفتار ۷۰	دیفتری	دکتر حسین حاتمی، دکتر سید منصور رضوی	۱۳۲۳
گفتار ۷۱	کزاز	دکتر حسین حاتمی، دکتر سید منصور رضوی	۱۳۴۱
گفتار ۷۲	سیاه سرفه	دکتر حسین حاتمی، دکتر شمس وزیریان	۱۳۶۱
گفتار ۷۳	اوریون	دکتر حسین حاتمی، دکتر سید منصور رضوی	۱۳۷۵
گفتار ۷۴	سرخک	دکتر حسین حاتمی	۱۳۸۴
گفتار ۷۵	سرخجه	دکتر سید منصور رضوی، دکتر حسین حاتمی	۱۳۹۸
گفتار ۷۶	فلج کودکان	دکتر شهره شاه محمودی، دکتر رشید شنده ناطق	۱۴۰۹
بخش شانزدهم	دیگر بیماری های عفونی		۱۴۲۵
گفتار ۷۷	هپاتیت های ویروسی	دکتر رضا ملک زاده، دکتر زینب ملک زاده	۱۴۲۷
گفتار ۷۸	مبانی اپیدمیولوژی و کنترل بیماری های عفونی در بلایا	دکتر حسین حاتمی	۱۴۷۹
نمایه			۱۴۹۷